

O VERSIUNE
MUZICALĂ INEDITĂ
A PROHODULUI
DOMNULUI
ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ARHID. SEBASTIAN BARBU-BUCUR

O VERSIUNE
MUZICALĂ INEDITĂ
A PROHODULUI
DOMNULUI
ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ediție îngrijită și studiu introductiv
de Cătălin CERNĂTESCU

CUVÂNT ÎNAINTE

În ultimii ani ai vieții, arhid. prof. univ. dr. Sebastian Barbu-Bucur (1930-2015), cercetător de prestigiu internațional, cîtor și profesor emerit al secției de *Muzică religioasă bizantină* din cadrul Universității Naționale de Muzică din București, a inițiat un proiect editorial inedit de transcriere în semiografie occidentală, pe portativ, a singurului *Prohod al Domnului* în limba română notat integral în „vechea sistimă”. Singular în întreaga literatură muzicală post-bizantină de limbă română, imnul se află în *Anastasimatarul* copiat de Iannuarie Protosinghelul în anul 1803, codice păstrat actualmente în Muzeul Mănăstirii Cernica. Părintele Sebastian Barbu-Bucur, cu acribia științifică a cercetătorului de carieră, a selectat numeroase materiale menite a fi întrebuințate la alcătuirea aparatului critic care ar fi însoțit studiul muzicologic situat înaintea transcrierii propriu-zise, fără însă a reuși să își ducă la bun sfârșit lucrarea. Plecarea dintre noi a maestrului a vitregit ediția aflată în lucru de un studiu introductiv, marcând totodată stagnarea demersului editorial.

De curând însă, ucenicul său, Nicolae Gheorghiță, a reluat inițiativa și mi-a încredințat misiunea îngrijirii cărții de față. Împărtășind

la rândul meu onoarea de a mă fi numărat printre ucenicii părintelui profesor, am primit cu entuziasm sarcina de a organiza materialele rămase într-un volum unitar, spre a fi încredințat tiparului. Am găsit de cuviință să omagiez eforturile maestrului Barbu-Bucur prin alcătuirea unui nou studiu introductiv *in extenso*, prin intermediul căruia cel care va lectura acest volum să își poată forma o idee de ansamblu asupra evoluției formei muzicale a *Prohodului* de-a lungul istoriei până în momentul în care își face apariția în antologiile muzicale de limbă română.

Studiind manuscrisul autograf al lui Iannuarie Protosinghelul, am descoperit printre transcrierile făcute de părintele Barbu-Bucur și câteva pagini din incipitul studiului rămas neterminat, pe care le-am anexat lucrării sub formă de facsimile (vezi: *Anexa 1*) și le-am și transcris. Prin acest lucru am dorit să adresez cititorului o provocare, aceea de a încerca să descifreze slova, de altfel caligrafică și foarte lizibilă, a părintelui și să experimenteze, preț de un sfert de ceas, ceea ce maestrul a lucrat întreaga viață cu o însuflețire ieșită din comun.

După cum va constata și cititorul volumului, din fragmentul anexat transpare o gândire muzicală elaborată, ghidată constant de perspectiva interdisciplinarității și exprimată printr-o coerență și o claritate care l-au consacrat pe reputatul maestru ca vector al muzicologiei bizantine românești. În cuvântul introductiv pe care îl semnase părintele Barbu-Bucur se evidențiază în mod recurent pregătirea sa de teolog. În aceste luminișuri spirituale ale discursului științific, muzicologul desăvârșit cedează cuvântul monahului trăitor, viețuitorului din mănăstirea de metanie, care privește dincolo de tehnicitatea cântului mensurabil către Dumnezeu, izvorul științei și al artei.

După mai bine de două veacuri, imnul *Epitafului*, păstrat într-un manuscris puțin cercetat, „prinde glas” în cadrul unei decodificări muzicale de excepție. Editarea acestui volum reprezintă nu numai o sinceră omagiere postumă a celui ce a fost o figură iconică pentru muzicologia bizantină internațională și autohtonă, ci și o restituire

istorică de o valoare remarcabilă, care va atrage, cu siguranță, atenția comunității muzicale academice, din țară și din străinătate, asupra acestui subiect.

Văzând împlinindu-se și cea din urmă lucrare a părintelui Barbu-Bucur, catedra de *Muzică religioasă bizantină* a Universității Naționale de Muzică – în frunte cu prof. univ. dr. habil. Nicolae Gheorghiuță și arhid. conf. univ. dr. Gabriel Constantin Oprea, cei doi piloni care susțin, printr-o activitate laborioasă, ctitoria solid construită de vrednicul de amintire dascăl al nostru – salută calitatea tipografică și condițiile grafice excepționale în care apare volumul.

Se cuvine să aducem mulțumiri tuturor celor care au ajutat, în felurite chipuri, ca ediția de față să vadă lumina tiparului. În acest sens, se cuvine să ne exprimăm gratitudinea față de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, care a binecuvântat apariția acestui volum inedit. Prilejul este potrivit pentru a aminti prețuirea de care s-a bucurat fericitul de pomenire arhid. Sebastian Barbu-Bucur, concretizată în sprijinul oferit de Întâistătătorul Bisericii pentru publicarea a numeroase cărți și imprimarea a zeci de înregistrări de o valoare inestimabilă pentru cultura muzicală românească. Aducem mulțumiri și părintelui consilier patriarhal Mihai Hau, precum și tuturor ostenitorilor Departamentului „Carte teologice” din cadrul Editurii Basilica și ai Tipografiei Cărților Bisericești. Nu în ultimul rând, îi mulțumim părintelui arhimandrit Clement Haralam, Mare Eclesiarh al Catedralei Patriarhale, amintind totodată și îndemnul neobosit al surorii maestrului, doamna Polina Rușină, pentru ducerea la bun sfârșit a acestei lucrări.

Fie ca rodul neobositelor mâini ale maestrului Sebastian Barbu-Bucur, răsărit în teascurile Editurilor Patriarhiei Române, să nască în inimi credința în nădejdea Învierii, spre pomenirea luminoasă a dascălului nostru!

Cătălin Cernătescu

Universitatea Națională de Muzică din București

MEGALINARIILE SFINTEI ECATERINA, POSIBILE MODELE PENTRU *PROHODUL DOMNULUI*

Evidențele arată că, înainte de a se întâlni în manuscrise cântările encomiastice ale *Prohodului Domnului*, tradiția monastică ierusalimiteană consemnează tropare asemănătoare ca formă, adresate însă altor sfinți din sinaxar, de însemnătate locală. Spre exemplu, la sfârșitul ms. gr. Sinai 1097 (*Tipicon savait*, anul 1213), am identificat textele a trei tropare care se cântau în plagalul ehului I la *Amomos*⁵⁰, la sărbătoarea Sfintei Ecaterina: *Μακαρίζομεν σε, Ἄξιον ἐστὶν* și *Αικατερίνα μάρτις* (f. 139v).

⁵⁰ Denumirea de *Amomos* este preluată din primul verset al Psalmului 118 în limba greacă: *Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου*. Acest psalm era cântat în cadrul Utreniei asmatice (cântate) din oficiul catedralelor, precum și la Utreniile monastice din zilele de sâmbătă și duminică, la Miezonoptică, la primirea Marii Schime și în cadrul slujbei înmormântării. Vezi: Diane TOULIATOS-BANKER, *The Byzantine Amomos Chant of the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (*Analekta Vlatadon*), Institutul Patriarhal de Studii Patristice, Salonic, 1984, p. 95.

Χ ἡ πᾶς ῥοῦ ἀμωμον.

Μακαρίξω μόνσε ἀλὴ φούτχῡ· καὶ τι
μαῶ μόντῃ ῥοῦ ποῦ λειτάρων.

ὦ οἱ οἰκῆσαι σου·

ἡ βιομέτῃ ῥοῦ ἀλὴ θῶσ· μακαρίξῃ
σε αἰκατρίνα· εἴθθα εἰρετίσσο
κῶ· τὴν κατὰ δὲ τὸν ποῦ κήνοισον.

ἡ κατὰ ρίμα μάρτω· κῶ· δὲ σοῦ πῆ·
ὕπερ τῶν σε ἡ γούτων.

Ms. gr. Sinai 1097. Ηχ[ος] πλ. α', εἰς το[ν] Ἀμωμον

Adăugarea acestor cântări la finele tipiconului arată o posibilă practică ulterioară anului definitivării codexului. Probabil mult mai târziu, o altă mână va scrie pe primele pagini tropare similare și pentru alte sărbători (la f. 3r pentru Sfântul Moise, la f. 3v alte variante pentru Sfânta Ecaterina și pentru Sfinții Părinți din Sinai și Rait)⁵¹.

Comparând cântările închinat Sfintei Ecaterina, în setul transcris mai târziu se pot observa unele modificări ale cadrului modal, fiecare tropar fiind cântat într-un alt eh. Astfel, cel de-al doilea tropar poartă indicația ehului II plagal, iar al treilea pe a ehului IV plagal. Prin respectarea aproape întru totul a principiilor omotoniei și

⁵¹ Textele cântărilor pot fi consultate în: A. DIMITRIEVSKIJ, *Opisanie liturgiĉeskich rukopisej*, vol. III: Τυπικά, Petrograd, 1917, pp. 417-418.

ταύτα εἰς τὴν ἑορτήν τῆς ἀεικτείας:

Χ **πγ** **πβ** ἤα καρίζομέν σε καλή παρθένε
μαρτυροῦσθ μου ἀντὶ καρίῃ σου
καὶ θεομήθευτορ· ὡς ποθῇ

πβ σασαρχὴ τὸν θῆ:-
Αξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρί-
ζειν σε παρθενομάρτυς· ἥ
πρεῖν μεθεύσαιτο ὅχσ· καὶ ἐκ
δουλοῦν ἐστησέν αὐτοῦ:-

πδ **πδ** ἄγε με ἀπαύσαι· σέ μου καρίῃ οὐμην
αἰκατερεῖν μαρτυροῦσθ:-

Ms. gr. Sinai 1097. Ταῦτα εἰς τὴν ἑορτήν τῆς αγ[ίας] Αἰκατερίν[ης]

omosilabiei și replicarea incipiturilor standard pentru toate sărbătorile (*Μακαρίζομέν σε/σας, Ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς* și *Αἱ γενεαὶ πάσαι*), se prefigurează viitoarea formă a troparelor din fruntea celor trei stări ale *Prohodului*⁵². Deși nu există suficiente dovezi în acest sens, probabil arhetipurile troparelor *Prohodului* sunt produsele imnografilor savaiți.

Către jumătatea secolului se întâlnesc cântări asemănătoare, închinare Maicii Domnului. În ms. gr. nr. 835 de la Biblioteca

⁵² Și Detorakis opinează că imnurile *Prohodului* sunt alcătuite ulterior celor închinare altor sfinți sau Maicii Domnului. Vezi: T. DETORAKIS, „Ανέκδοτα μεγαλυνάρια του Μεγάλου Σαββάτου”, p. 226.

Națională a Greciei (EBE), Atena (jumătatea secolului al XIII-lea) se află câteva tropare prosomiace numite *makaroneia* (μακαρώνεια), compuse de arhiepiscopul Iacov al Bulgariei pentru sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului⁵³. Totuși, textul *Prohodului Domnului* încă nu apare în niciun manuscris din această perioadă.

⁵³ T. DETORAKIS, „Ανέκδοτα μεγαλυνάρια του Μεγάλου Σαββάτου”, p. 223.

PROHODUL DOMNULUI NOSTRU
IISUS HRISTOS

ÎN TRADUCEREA LUI
IANNUARIE PROTOSINGHELUL
- TRANSCRIERE DE ARHID.
SEBASTIAN BARBU-BUCUR -

PROHODUL DOMNULUI NOSTRU
IISUS HRISTOS
Glasul V*

*Fericiți cei fără prihană în cale, carii umblă în legea Domnului*¹⁾

Glasul I tetrafon cu cadența
finală pe Ke (la) și Di (sol)

p.461

1

Via - ță, în mor - mânt, Te-ai

2

pu(s), Hris - toa - se, și o - ști - le în -

3

ge-rești s-au spăi - mân - tat, p le-că-ciu-nea Ta

4

p ro - slă - vin - du - o.

*Fericiți cei ce caută mărturiile,
cu toată inima vor căuta pre Dânsul.*

2

Vi - a - ță, în ce chip mori, cum Te și

6

să - - lă - slu - iești în - - - groa - - - pă;

* Este un glas V special, numit gl. V tetrafon, care respectă tradiția și cadențează uneori pe Ke (la).

Cadența finală pe Di (sol), urmată de cvartă sau cvintă descendentă, duce către gl. V clasic.

1) *Mineiul* nu are stih pentru stihira întâi: „În mormânt, viață...”.

2) Cadența finală pe Di (sol).

p.462

și strici îm-pă-ră-ți - - a mor - ții

și pre mor - ții cei din iad îi în - vi - ezi?

Că nu cei ce lucrează fără de lege în căile Lui au umblat.

P re Ti - ne Te mă - rim I - i - su - se

Îm - pă-ra - te, și cin - stim în-g ro - pa - rea și pa -

ti - mi - le Ta - le p rin ca - re ne ai mân - tu -

it p re noi din stri - că - ciu - ne.

Tu ai poruncit poruncile Tale ca să le păzească foarte.

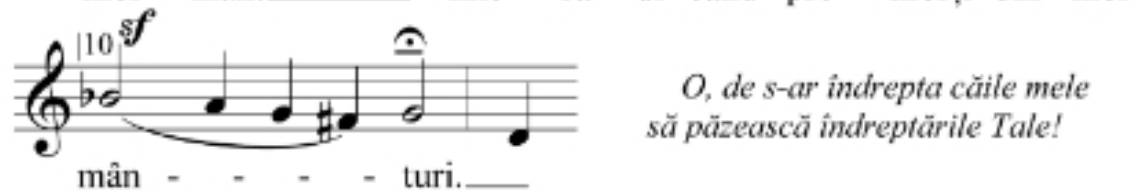
Cel ce ai pus mă-su - ri - le pă - mân -

tu - lui I - i - su - se, Îm - pă - ra - - - te,

a toa - - - te a - stăzi lo - cu - ești în

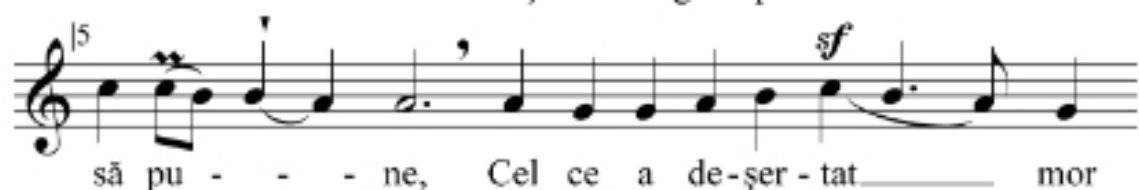
* În transcrierea autorului, primul interval este de cvartă (sol), nu de cvintă (precum în original). Corectura aparține editorului.

1) Am transcris mereu cu doime simplă, ca în situația cu clasmă fără ornament, pentru a păstra atmosfera de prohod.

*Mărturisi-mă-voi Ție întru îndreptarea inimii
când mă voi învăța eu judecățile dreptății.*

Atuncea nu mă voi rușina, când voi cânta spre poruncile Tale.

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
<i>Prohodul Domnului</i> – perspective istorice și muzicologice	9
Valorificări imnografice ale Pătimirilor și îngropării Domnului, premergătoare Prohodului	13
Canonul <i>threnetikos</i> („de tânguire/tânguitor”), posibil izvor al <i>Prohodului Domnului</i>	19
Pătimirile și îngroparea Domnului, teme predilecte ale dramelor religioase medievale	23
Megalinăriile Sfintei Ecaterina, posibile modele pentru <i>Prohodul Domnului</i>	27
Scrisorile patriarhului Atanasie I despre o posibilă ceremonie a îngropării Mântuitorului (τω ενταφιασμῷ του Σωτήρος)	31
Izvoare liturgice ale <i>Prohodului Domnului</i>	35
Paternitatea imnului <i>Epitafului</i>	39
Elemente de morfologie și tipic ale imnului <i>Epitafului</i> între secolele XIV-XVI	41
Aspecte muzicale ale <i>Prohodului Domnului</i> între secolele XIV-XV	47
Imnul <i>Prohodului</i> în tradiția muzicală cretană	59
Înnoiri și simplificări ale structurii și melodiilor <i>Epitafului</i>	67
Traducerea lui Filothei sin Agăi Jipei	79

O versiune inedită a <i>Prohodului</i> în vechea sistimă	83
O exegeză în Noua Metodă a <i>Prohodului</i> lui Iannuarie Protosinghelul	89
Concluzii	93
Bibliografie	95
Anexa 1.	
Prohodul Domnului. Proiectul studiului introductiv	
al Arhid. Sebastian Barbu-Bucur - manuscris -	105
Transcrierea textului din manuscris	113
Anexa 2.	
Comparație între primele două versiuni muzicale	
ale <i>Prohodului Domnului</i> (sfârșitul secolului	
al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea)	117
Anexa 3.	
<i>Prohodul</i> compus de Kosma Varanis. Ms. gr. Padova 1137, f. 108r.	123
Anexa 4.	
Comparație între versiunile lui Kosma Iviritul (Iviron 1074),	
Filothei sin Agăi Jipei (Iviron 1160), o variantă anonimă	
(Sinai 1263) și Petros Peloponnesios (BNF 1139)	127
Anexa 5.	
Versiunile de limbă greacă și română ale lui Filothei sin Agăi Jipei	133
Anexa 6.	
Comparație între incipiturile <i>Prohodului</i> prelucrat de Petros	
Peloponnesios și ale celui din Anastasimatarul lui Iannuarie	137
<i>Prohodul Domnului nostru Iisus Hristos</i> în traducerea	
lui Iannuarie Protosinghelul	141